

Magdaléna Vášáryová

12. 11. 2019, Arcibiskupský palác Olomouc, předávání Pamětních medailí za zásluhy o rozvoj demokracie

30 rokov, teda jeden a pol generácie prešlo, je už načase nielen spomínať a prezerat' si staré fotografie, ale musíme si položiť aj niektoré otázky. Na začiatku by som si chcela pomôcť starým prevereným Alexisom de Tocquevilleom, aby som neopakovala niečo, čo už povedané bolo. Keď Tocqueville analyzoval francúzsku revolúciu, napísal: „...přinesla daleko méně nového, než se obecně myslí, a kdyby k ní nedošlo, byla by se stará stavba stejně zřítily, tu dříve, tu později,“ (ze Starý režim a revoluce).

Nezobrala som si na pomoc citát preto, že by som chcela poprieť všetko, čo sme dosiahli, naopak, považujem výsledok udalostí z roku 1989 aj po 30 rokoch za zázrak pre vás, ale najmä pre Slovensko. Nechcem hovoriť o niečom, čo mohlo byť, čo by som si ja priala, o čom som snívala, ale chcela by som hovoriť o niečom, čo ma dnes trápi a na čo dnes nemám vyčerpávajúcu odpoveď. Napríklad: Aké sú dnes slová – kľúče, ktorými dennodenne odomykáme súčasnosť? Je to len „kríza, úpadok, rozpad, nie to sme chceli“, a k tomu zvyšujúce sa percento ľudí, ktorí trpia spomienkovým optimizmom až politickou demenciou, regulérni fašisti v slovenskom parlamente, zvolení potomkami tých, ktorých Nemci s gardistami za II. svetovej vojne vypálili a vyvraždili, czexit ako celkom reálne používané slovo, pre sebenaplnujúci prorocťví?

A tak v rámci duševnej hygieny dennodenne utiekam k dielam z historickej sociológie a snažím sa nájsť odpoveď na otázku: Čo zákonite nastupuje po každej veľkej historickej zmene? Čo by nás teda dnes nemalo prekvapovať?

Základným pilierom sociológie je tzv. Thomasov teorém: „Jestliže lidé považují nějaké situace za reálné, pak budou jednat tak, jako by realné opravdu byly a potud budou mít představované situace reálné následky.“

To znamená, že ak si niektorí ľudia revolúciu v roku 1989 pro její „sametovost“ ani nevšimli, ako napríklad náš bývalý predseda vlády a s ním mnoho mladých nádejných komunistov, ktorí vstupovali do strany v rokoch 1985–6, ťažko ich dnes presvedčíme po tom, čo si neuveriteľne zdvihli svoju životnú úroveň, že najdôležitejším cieľom nášho zdvihu v novembri bola túžba po slobode.

Prieskumy verejnej mienky ukazujú aj na ďalšiu významnú skupinu občanov, ktorí prepadli spomienkovému optimizmu a nielen tvrdia, ale podľa Thomasa sú aj presvedčení, že totalitný režim bol oveľa lepší ako demokratický. Môžeme sa snažiť presvedčiť ich

fotografiami, svedectvami, televíznymi dokumentmi, ale zdá sa, že nebudeme mať úspech. Diskutovať, teda vymieňať si názory a počúvať druhého, sa s nimi nedá a je to strata času.

A tak listujem od Patočku cez Hrocha až po prof. Havelku a podčiarkujem si pojmy, ktoré problematizujú môj spomienkový optimizmus, ako napríklad: „plebejské chápanie demokracie“, „antimeritokratické vnímanie sociálnej spravodlivosti“, „preferované egalitárstvo“, „predstierané identity“ a s nimi spojené mýty a predsudky, a na druhej strane „kultúra občianskej spoločnosti“, „sila politickej tradície“ alebo „sila kultúrneho kapitálu“. Sme sa na popise dnešnej situácie silnej korupcie a na kritike, že bývalí funkcionári boli lepšie pripravení na zmeny a rozkrádajú štátny majetok, štátny rozpočet a európske fondy v nebývalej miere, nad ktorou krútime hlavou a krčíme nosy, použitím metafory „vrabčích hejna“, ktoré se po výstřelu sice vznese z pšeničného pole, ale záhy se vrátí na místo svého předchozího sycení. Aké výstižné.

Jedna z odpovedí na otázku „Čo by nás nemalo dnes prekvapovať?“ by sa týkala diskusie nad teóriou „dobíhající revoluce“. Dobíhali sme, tak ako sme dobíhali kedysi tú priemyselnú, a rýchlo kopírovali inštitúcie a životný štýl Západu. Po 40 rokoch režimu sovietskeho typu sme sa tiež rozhodli dobíhať a kopírovať. Bola som a som s tým spokojná a nepociťujem emocionálnu ujmu, že dobiehame. Ale pre niektorých z nás naša „nezná“ nepriniesla dostatočne atraktívne a mobilizujúce myšlienky, ktoré by nás ako spoločnosť nadchli aj po roku 2004. Chceli sme byť na Západe, chceli sme slobodu, demokraciu, právny štát, aj keď väčšina možno chcela len mať to, čo tí za západnými hranicami, ale ja a mnoho z nás sme chceli otvorené okná dokorán a tým aj uvoľnené ruky a myseľ pre nové príležitosti.

Dá sa vôbec uvažovať nad tým, či sme si všetci niečo spoločne priali? O tom pochybujem, ale dnes bez štipky naivity, ktorú sprevádzal „samet“, môžeme uvažovať o tom, akú máme šancu posunúť sa ďalej a odmietnuť regres, ktorý už nezadržateľne nakazil našich susedov. Naš úspech nebude závisieť len od ekonomických kritérií, ale čím ďalej tým viac od toho, aký máme nielen kultúrny, ale aj symbolický kapitál, aké sú naše kultúrne ritualizované presvedčenia o zvykoch našich národov, akú kultúru riešenia konfliktov používame po stáročia. Či zvíťazí stará tradícia viktimizmu, tak drahá stredoeurópskemu priestoru, tradícia hrania sa na malých a nedôležitých v mene neochoty a neschopnosti prihlásiť sa k zodpovednosti za celý kontinent, či dovoľíme, aby sme sa uzavreli do vlastných hraníc trasených strachom z neznámeho a zabudneme, že zatváranie sa za ďalšiu oponu je báječný spôsob, ako si vládna strana udržia moc. Ich slová – kľúče, ktorými lákajú nevrých, uľňukaných, prestrašených spoluobčanov sú: stabilita, posvätná tradícia, naša identita.

Rozhodujúce bude aj to, nakoľko sme ješitní a budeme sa snažiť pristúpiť na hru, na ktorú upozorňuje Dmitrij Bykov, ruský spisovateľ, vo svojom poslednom diele „Ospravedlnenie“, ktorá je odpoveďou na dnešných stalinistov v Rusku, ktorí sa snažia – tak ako komunisti a bývalí komunisti u nás - hľadať patriotickú logiku v stalinských masových vraždách. A kniha je aj popis skoro nemožného prerodu tých, ktorí v minulosti obdivovali „sovietsky projekt“. Autor upozorňuje, že ak budeme príliš hľadať nejakú logiku v rokoch neslobody a teroru, v ktorých sme žili, postupne prideme na to, že ich vlastne ospravedľujeme, že Stalinovi v konečnom dôsledku priznávame ráciu, že inak sa predsa nedalo.

Ako prezieravo napísal Bedřich Loewenstein, nejde o vytvárení „galerie světců a heroů, ale také o omylných, slabých a často zlých a hloupých lidí, jako je máme dnes a denně kolem sebe. Dějiny jejich omylů, selhání... jistě nepřispějí ke kultu čistého a neposkvrněného národa, zato však k pochopení toho, co je člověk, jaké jsou jeho meze a možnosti, které jsou slepé uličky... a... jaká jsou pravidla civilizovaného života.“